

Finans og følelser

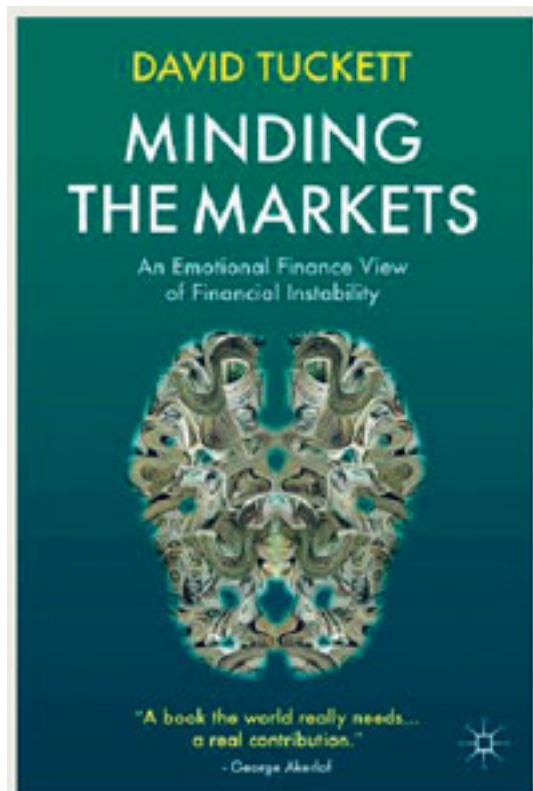
Øystein Nilsen

Psykoanalysen gir oss dybdeperspektiv på angsten og uroen finansmeklere og investorer strir med.

EMOSJONELL FINANS: David Tuckett bruker psykoanalysens kjernebegreper for å imøtegå rasjonalitetsforutsetningene i så vel standard økonomisk finanst teori som nyere tilnæringer som atferdsøkonomi. Slik får vi innsikt i følelsenes betydning for aktørene i markedet.

Foto: Flickr / Pål Nordseth

David Tuckett | Minding The Markets **An Emotional Finance View of Financial Instability**, *Palgrave Macmillan*, 2011. 256 sider.

Finanskrisa som for alvor slo gjennom med konkursen til investeringsbanken Lehmann Brothers i USA i september 2008, har vært en viktig faktor bak den pågående statsgjeldskrisa i Europa. De europeiske statene bidro massivt til å redde en skakkjørt hjemlig finanssektor, og de ble slikt sett forgjeldet. Når det gjelder den opprinnelige finanskrisa med utspring i USA, har det vært mange forsøk på å forklare den. Det vises blant annet til dereguleringen av finanssektoren og til store inntektsforskjeller i USA over mange tiår som har ledet til massiv opplåning blant lav- og middelinntektskusurstander for å opprettholde konsumnivået. Det vises også til overakkumulasjon eller opphoping av finanskapital uten gode investeringsmuligheter, og noen, som den italienske marxisten Giovanni Arrighi, har pekt på de lange utviklingslinjer i kapitalismen, der perioder med finansialisering (økt vekst og innflytelse for finanskapitalen) etterfølger perioder med vekst i realøkonomien i tider med hegemoniskifter i verdensøkonomien.

Følelser og følelsesmessige konflikter betyr mye mer for det som skjer i finansmarkedene enn vi har trodd, og mer enn økonomisk teori har lagt til grunn

Emosjonell finans

Et nyere og mindre kjent mikroorientert perspektiv er lansert av den engelske psykoanalytikeren David Tuckett. I 2011 utkom hans bok *Minding The Markets. An Emotional Finance View of Financial Instability*. Tuckett tar utgangspunkt i kjernebegreper fra psykoanalysen for å forklare atferden til

aksje- og fondsmeglere og finansielle investorer. Fokuset er på den underliggende ustabiliteten som særpreger moderne finansmarkeder. Hans prosjekt er å løfte fram «emosjonell finans» (Emotional Finance) som et alternativ til rådende økonomiske teorier og modeller om finanssektoren, men målet er også å gi et bidrag til å gjøre markedene sikrere.

Innsikt i den sentrale betydningen av ubevisste psykiske prosesser, behov og frykt, sosialpsykologiske gruppeprosesser og den grunnleggende usikkerheten i all investeringsaktivitet, gir tilgang til en dypere forståelse av finansmarkedene. Tuckett dybdeintervjuet over 50 seniorinvestorer og meglere, og gir oss et innblikk i hvor vanskelig det er å gjøre rasjonelle valg i en kontekst så sterkt preget av usikkerhet. Han imøtegår dermed rasjonalitetsforutsetninger i standard økonomisk finansteori, men også forutsetninger i andre og nyere tilnærminger, eksempelvis atferdsøkonomien, som trekker veksler på atferdspsykologi. For Tuckett innebærer atferdsøkonomien primært en modifikasjon av standard teori, ikke et radikalt alternativ.

Fantasier, ambivalens og fellesskap

Tuckett introduserer og gjør bruk av tre sentrale psykoanalytisk inspirerte begreper: «fantastiske objekter», «spaltet tilstand» og «gruppetfølelse». Fantastiske objekter viser til subjektivt svært attraktive «objekter» – mennesker, ideer eller ting – som er svært spennende for oss og som vi idealiserer, og som vi forestiller oss (mer føler enn tenker) kan tilfredsstille våre dypeste behov. Dette viser til en form for objektrelasjon som Tuckett knytter til finansielle verdipapirer, for eksempel aksjer og derivater som det i boom-perioden i finansmarkedene knyttet seg en intens spenning til blant investorer.

En spaltet tilstand er kjennetegnet av at en er underlagt motsetningsfylte og sterke forestillinger og ideer som ikke er forenlige, og hvor en av «sidene» splittes av, dvs. ikke blir erkjent av bevisstheten og tenkningen. Dette begrepet benytter Tuckett når han studerer den sterke ambivalensen i investorenes forhold til sine finansielle objekter. I det ene øyeblikket «elsker» man objektet, i det neste «hater» man det. Slike sterke følelsesmessige polariseringer, mer enn rasjonelle overveielser, kan ligge til grunn for raske kjøp og salg i markedene. Spaltet tilstand oppstår når følelsesmessige konflikter kan bli uutholdelig angstpregete og frustrerende.

Med gruppefølelse mener Tuckett en tilstand der en gruppe av individer (eventuelt en virtuell gruppe) orienterer sine tanker og handlinger til hverandre basert på et ønske om ikke å være annerledes enn andre og om å føle det samme som andre. Dette ønsket er ikke fullt bevisst.

Dermed er et alternativt sett med begreper til å gripe finansverdenens handlingsmønstre lansert. Det sentrale er at de følelsesmessige stemningene finansmeglere og investorer trekkes inn i, får store konsekvenser for deres handlinger og for markedenes funksjonsmåte. Psykoanalysen evner eksempelvis å gi oss et dybdeperspektiv på angsten og uroen slike aktører strir med, noe som er et mer eller mindre ukjent fenomen for etablert økonomisk finansteori.

Tenkningen forstyrres

Etter mitt syn er dermed «emosjonell finans» en original tilnærming til finanssektoren og finanskriser, som nok vil få større oppmerksomhet i tida som kommer. Dette er et perspektiv på finanssektorens mikroverden og blir slik sett et supplement til økonomiske og sosiologiske tilnærminger til finanskrisa.

Tucketts påstand er at finansmarkeder alltid bærer i seg et potensial til å frambringe fortellinger om fantastiske objekter og å hensette folk i en spaltet tilstand der gruppefølelse rår. Når først forestillingen etableres om at en spesiell aksje eller et finansielt objekt er spesielt attraktivt i den grad

at det blir et fantastisk objekt, oppstår også det kollektive draget mot å ville gjøre og føle det samme (gruffefølelse). Usikkerheten forsvinner, tenkningen forstyrres og den intense spenningen blokkerer for mer kompromisspregete beslutninger. Den følelsesmessige relasjonen til realiteten dominerer, og gruppen føler seg fri for tvil. Her er man i en spaltet tilstand, der normal aktsomhet omkring risikotaking er «splittet av». Tuckett viser til at subprime- lånene og de finansielle instrumentene de var basert på fortsatt ble solgt i stor skala lenge etter at det begynte å bli kjent at dette var usikre produkter.

Ett av Tucketts hovedargumenter, som han mener økonomer i for liten grad tar hensyn til, er at finansmarkedene er vesensforskjellige fra andre markeder i økonomien. For innslaget av usikkerhet som kjennetegner finansmarkedene gjør at økonomenes rasjonelle valgmodeller ikke evner å gripe mye av det essensielle som skjer på disse markedene. Tuckett viser til tre kjennetegn ved finansielle verdipapirer: de er volatile, dvs. at verdiene kan gå opp og ned svært mye på kort og lang sikt, de er abstrakte, fordi de ikke representerer håndgripelige bruksverdier, og det er vanskelig å avgjøre om en investors handlinger på markedene skyldes flaks eller dyktighet.

Med slike egenskaper vil det naturlig nok knyttes sterkere følelsesmessige bindinger til de finansielle objektene enn det som er vanlig på andre typer markeder. Muligheten for å havne i tilstander av følelsesmessig konflikt – mellom idealisering og forkasting av objektet, mellom håp og frykt for framtidens verdisvingninger – er stor. Man lever med angsten for å miste jobb og ære, og for ikke å tilfredsstille kravene fra kundene man er megler for. Tuckett understreker imidlertid at følelser i seg selv ikke er irrasjonelle. De er faktisk sentrale i bestrebelsene på å ta gode avgjørelser, de motiverer oss, hjelper oss å tenke og gjør livet meningsfullt. Men, det er når det oppstår sterk grad av følelsesmessig konflikt, som skissert over, at det kan inntre regressive og destruktive psykologiske prosesser.

Følelser påvirker

Etter inngående å ha presentert sitt empiriske materiale konkluderer Tuckett med at følelser og følelsesmessige konflikter betyr mye mer for det som skjer i finansmarkedene enn vi har trodd, og ikke minst mer enn økonomisk teori har lagt til grunn. Han skriver om økonomisk teori at «Ved å fokusere på individuelle aktører uten menneskelig hukommelse, menneskelig erfaring av tid, spenning, og angst, og erfaringene med gruppeliv, så har standard teori ekskludert selve kjernen av hva som teller i disse markedene».

Tuckett avviser ikke forsøk på modellbygging av finansmarkedene og på ingen måte et begrep om rasjonalitet. Men han vil skifte fokus fra rasjonelle valg til rasjonell handling, og viser til sosiologen John Goldthorpe, som legger vekt på handlingssituasjonene der beslutninger tas. Herbert Simon og hans begrep om begrenset rasjonalitet er ifølge Tuckett et annet mulig utgangspunkt for kobling med psykoanalytisk orienterte begreper. I sine intervjuer fant Tuckett nettopp, som Simon understreker, at mye menneskelig atferd som er intendert å være rasjonell, er det på en begrenset måte. «Respondentene forsøkte så hardt de kunne å være rasjonelle», skriver Tuckett.

Foreslår sannhetskommisjon

Hvordan kan så Tucketts perspektiv, emosjonell finans, bidra i bestrebelsene på å gjøre markedene sikrere, unngå «ville markeder», som han kaller det? Han begynner med å konstatere at til tross for omfanget av krisa er det få tegn på noen egentlig villighet til å akseptere behovet for endring i økonomisk forståelse. Det er liten interesse for reelle undersøkelser av finanssektoren og reell

institusjonell endring. Derfor er det viktig at en ny forståelse av hva som egentlig skjer i prisboblene vokser fram.

Tucketts foreslår først, faktisk etter modell av den sørafrikanske sannhetskommisjonen etter apartheid, at alle finansinstitusjoner må utføre egne undersøkelser av hva som skjedde, og dele disse med regulerende myndigheter. Hensikten med en slik prosess er å bygge opp en kunnskapsbase og arbeide seg igjennom det som skjedde. Personer i nøkkelposisjoner i finanssektoren må gis ansvar for at det etableres en institusjonell hukommelse, og inkorporere den i framtidig opplæring.

Nye institusjoner som er dannet, som Office of Financial Research i USA, kan bidra til å synliggjøre risikosituasjonen gjennom å utvikle og publisere indikatorer eller «røde flagg». Nye finansielle produkter og andre potensielt spennende objekter må rutinemessig underlegges myndighetens oppmerksomhet, slik at en unngår formingen av fantastiske objekter.

Realistisk angst

Regulerende myndigheter må også gjøre mer for å skape «realistisk angst» omkring tap i finansinstitusjonene. I det hele tatt er Tucketts poeng at tenkningen i de finansielle nettverkene og i nøkkelposisjonene må bli mer moden, bli preget av en *integrert tilstand*, det vil si at en ikke lenger «spalter av» frykten for tap og hengir seg til uhemmet handel som når markedene er på sitt heteste.

David Tucketts har gitt oss et spennende perspektiv på moderne finansmarkeder. Innsiktene fra psykoanalysen viser hva følelser betyr for aktørene på markedene.

Hans bok er ikke primært et antikapitalistisk angrep på finanskapitalens makt, men kan unektelig hjelpe oss til å forstå bedre hvordan finansmarkedene fungerer.

oystein.nilsen@lo.no